

DANNE NORDLING:

Vinstproblemet

Allmänheten måste förmås acceptera att företagen behöver större vinster, skriver polmag Danne Nordling i sin artikel om vinstproblemet. Då skulle näringslivet blomstra och investeringar och produktion öka. De senaste årens dåliga lönsamhet har medfört att investeringarna sjunkit. Det är dock en brist på investeringsobjekt och inte på kapital. Ökar vinsterna får företagen mer riskvilligt kapital för nyinvesteringar och tvångssparande i löntagarfonder blir onödigt.

Vinstproblemet hör till dagens mest kontroversiella frågor. Å ena sidan hävdar företrädare för näringslivet att företagens vinster är för små. Å andra sidan menar politiker, fackföreningsfolk och anställda att vinsterna hotar att bli för stora. Detta fördelningspolitiska problem accentueras i början av varje konjunkturuppgång när vinsterna börjar öka. Men det finns också enligt många politikernas sätt att se ett mera permanent vinstproblem.

Företagens vinstintresse leder med detta synsätt till att företagens handlande blir asocialt. Vinstbegäret medför att företag läggs ned, personal rationaliseras bort och bara sådana varor och tjänster som går att sälja med vinst blir producerade. Det skulle därför behövas, menar man, nya kapitalägare som inte hade så höga krav på förräntning av kapitalet som dagens privata ägare. Och detta skulle kunna förverkligas genom de löntagarfonder av kapitalbildningstyp som står på bla socialdemokraternas program. Då skulle företagen, som Tage Erlander föreslagit, i stället för att sträva efter maximal vinst kunna maximera sysselsättningen.

Denna uppfattning om vinstbegärets konsekvenser är ogenomtänkt. Om en del av kapitalägarna var beredda att skruva ner sina anspråk på förräntning av kapitalet skulle detta snart leda till att en permanent lägre vinstnivå etablerades och då skulle alla problem återkomma fast på en lägre lönsamhetsnivå.

Antag tex att vissa företag kunde hålla lägre priser därför att de inte behövde gå med vinst. Då skulle konkurrensen leda till att också de övriga företagen tvingades till

lägre lönsamhet. Företagen skulle för sina investeringar bli beroende av olika sorters fonder som var beredda att ställa kapital till förfogande utan att kräva någon avkastning. Men eftersom varje investeringsprojekt fortfarande måste gå ihop skulle antalet godtagbara projekt inte öka. Det antal projekt som tidigare hade en acceptabel lönsamhet skulle genom de lägre priserna bli projekt som precis gick jämnt upp. Och de projekt som tidigare hade oacceptabelt låg lönsamhet skulle nu bli direkt förlustbringande.

Företagen skulle alltså vid en vinstnivå på noll fortfarande vara tvungna att lägga ner olönsamma bitar av verksamheten och rationaliseringskraven mm skulle vara oförändrade. Inte ens om kapitalägarna kunde förmås att acceptera en negativ lönsamhetsnivå skulle detta förändras. Det skulle alltid finnas företag eller investeringsprojekt som inte klarade förräntningskraven – vare sig dessa är positiva, noll eller negativa.

De tillfälliga positiva effekter som en minskning av vinstkraven möjligen skulle kunna medföra uppvägs av de negativa, permanenta effekter som med säkerhet skulle inträffa. Det frivilliga sparandet i bank och aktier skulle upphöra när den nominella räntan blev noll och ett gigantiskt valutautflöde skulle följa när investeringar utomlands sålunda blev mycket lönsammare. Dessutom skulle investeringsbesluten i företagen bli byråkratiserade eftersom varje nytt projekt måste godkännas av den kapitalfond som tillsköt kapitalet.

Det är således inte vinstbegäret utan företagets rädsla för förluster som är grundorsaken till politikernas och fackföreningsfol-

kets kritiska inställning till företagets agerande. Den avoga inställningen till vinsten som styrmedel bottnar därför i en ovilja att acceptera att produktivitet och efterfrågan kan variera för olika företag. Nya kapitalägare som främst mår om sysselsättningen måste följaktligen sträva efter att fortsätta driften i företag med dålig produktivitet eller otillräcklig efterfrågan.

Fonder

De löntagarfonder av kapitalbildningstyp som kanske skall införas i Sverige kommer därför med stor sannolikhet inte att tillhandahålla riskvilliga pengar utan snarare "förlustvilligt kapital". Visserligen kommer det väl fortfarande att heta att fonderna satsar på riskfyllda projekt – men risken kommer att ha en annan karaktär än i dag. Ett företag som idag tar stora risker med sitt kapital gör det i hopp om att satsningarna skall ge osedvanligt stora vinster vilket uppväger risken att förlora kapitalet.

En kapitalfond som skall beakta "fackliga värderingar" och måna om sysselsättningen kommer också att satsa på projekt där risken är stor att kapitalet går förlorat. Men detta kommer inte att uppvägas av stora vinster vid lyckade satsningar. I bästa fall går satsningen kanske bara jämnt upp. Och i värsta fall förloras inte bara det först satsade kapitalet utan också nytt friskt kapital som behövs för att fortlöpande rädda sysselsättningen. Detta betyder att kapitalfonderna kontinuerligt kommer att förlora pengar. På så vis kommer fonderna att kunna vidmakthålla verksamheten i företag med otillräcklig

produktivitet eller med för liten efterfrågan på de framställda produkterna.

I princip måste fonderna vara beredda att ta obegränsade förluster. Det blir en fråga för de politiskt tillsatta fondstyrelserna att avgöra i vilken mån förlusterna skall begränsas. Likaledes blir det politiska avgöranden som får falla utslaget när det gäller att välja mellan ett antal mer eller mindre förlustbringande investeringsprojekt. Med detta system blir företagets verksamhet inte bara byråkratiserad utan också politiserad – företagsekonomiska kriterier kommer inte längre att ha någon större betydelse för företagets verksamhet.

I praktiken kommer företagets situation att mycket likna förhållandena inom den offentliga sektorn där myndigheterna får begära anslag för sin verksamhet, vilka beviljas av politikerna. Tar man bort företagets och kapitalägarnas vinstintresse överger man samtidigt det marknadsekonomiska systemet. Det går inte att kompromissa på den punkten. Politikerna måste inse att det "permanenta vinstproblemet" inte kan lösas inom ramen för dagens ekonomiska system.

Det vinstproblem som kan diskuteras utan att marknadshushållningen måste överges är frågan om vilka fördelningseffekter som vinsterna kan tillåtas medföra. Denna diskussion förs idag i mycket förenklade termer: en vinstökning för företagen hotar i sig att bli "för stor" oberoende av från vilken nivå denna ökning utgår. Och företagets vinster framställs som om de vore samma sak som kapitalägarnas kontanta inkomster efter skatt.

Avkastningen på aktier

Myten om aktieägarnas enorma vinster är seglivad. Kanske är det inte bara vinstmotståndarnas fel att det är så. Aktiespararnas Riksförbund har tex inte gjort sig känt för att visa missnöje med den dåliga avkastningen på aktier. Och Aktiefremjandet försökte bara för några år sedan göra gällande att aktier var en lönsam placeringsform. Kapitalägarna och deras representanter har länge iakttagit en förnöjsam attityd. Därför skorrar det litet illa nu när man till slut börjar tala om nödvändigheten av lättnader i beskattningen av aktier.

Dessutom råkar kapitalägarnas artikulering av sitt intresse för högre avkastning efter skatt inträffa precis samtidigt som ett akut behov av ökade företagsvinster uppstår. Vinsterna var 1977 och 1978 i stort sett obefintliga (se tabellen). Det betyder att eventuella lättnader i beskattningen av kapitalägarna skulle inträffa samtidigt som företagets vinster ökade starkt. Finns det någon politiker som är beredd att stå för en sådan kombination? Aktieägarna borde ha aktualiserat sina problem långt tidigare.

Större industriföretags nettovinstmarginal
1974-78

År	%
1974	8,0
1975	4,8
1976	2,5
1977	-0,1
1978	0,4

Gäller företag med minst 200 anställda. Källa SCB

En diskussion som mer handlar om aktieägarnas behov av avkastning än företagets behov av vinster riskerar också att snedvrída

bilden av vilka problem i samhällsekonomin som på kort sikt är viktigast att lösa. Det viktiga är således inte att öka kapitalägarnas vinster utan företagets vinster. Större vinster efter skatt för aktieägarna löser inga ekonomiska problem nu. Visserligen skulle nyemissionerna av aktier underlättas något men de extra pengar som företaget skulle få den vägen skulle bara utgöra en mycket liten del av den totala kapitaltillförseln.

Aktieägarnas avkastning är i stället en rättvisefråga och kanske också en ideologisk fråga. Av rättviseskäl borde inte aktier beskattas hårdare än andra sparformer. Dessutom leder detta på längre sikt till en snedvridning av sparandet som koncentreras till improduktiva investeringar. Av ideologiska skäl borde aktier ge en bättre avkastning efter skatt än andra sparformer därför att det enligt de flestas önskemål är bra med en spridning av aktieägandet. För att dessa problem inte skall förväxlas med vinstproblemet för företagen borde diskussionen om dem enligt min mening tas upp först när vinstproblemet har lösts.

Vinster är nödvändiga

På kort sikt måste allmänheten därför förstås att acceptera att företagen behöver större vinster. Och då är kapitalägarnas dåliga avkastning faktiskt en tillgång. Det måste ju vara lättare att godta en svag löneutveckling och stigande företagsvinster om man vet att detta inte leder till stora vinster för aktieägarna. När behovet av företagsvinster blir mer erkänt kan diskussionen om aktieägarnas avkastning intensifieras.

Den vanliga invändningen mot högre vinster – att löntagarna inte längre accepterar dessa som ett led i framåtskridandet – borde inte vara relevant om man tar i beaktande vad kapitalägarna får kvar efter skatt. Dessutom är det inte "löntagarna" utan ombudsmän och politiker som brukar formulera avståndstagandet från högre vinster. Dessa personer synes mer ha tagit intryck av 60-talets nymarxistiska klasskampsidéer än av de anställdas verkliga uppfattning om det rimliga i att någon procent mer eller mindre av BNP går till företagsvinster. Resultatet har blivit en uppkonstruerad fördelningspolitisk motsättning mellan kapital och arbete av den karaktär som Karl Marx trodde existerade på 1800-talet. (I min bok "Vinsten och vinstbegäret" visar jag att Marx ml hade fel även på denna punkt).

Den vinstnedpressande politik som både socialdemokratiska och borgerliga regeringar bedrivit har inte fört något gott med sig. De selektiva stödåtgärder som man försökt sätta i vinsternas ställe har mest bidragit till att snedvrیدا den ekonomiska utvecklingen. Människornas och företagens vinstintresse kan helt enkelt inte undertryckas – bara perverteras. Intresset för avlönat extraarbete kan undertryckas genom höga skatter, men bara så att ett mindre produktivt fritidsarbete drivs fram för att inte tala om allt arbete som också läggs ned på att utveckla olika metoder för skattesmitning. Likaså leder försöken att undertrycka de producerande företagens vinstintresse till en perverterad inriktning på fastighetsspekulationer, företagsköp eller utverkandet av bidrag från den politiska sektorn.

Staten och politikerna borde inte se det som sin uppgift att hålla vinsterna nere. I stället skulle deras insatser koncentreras till att bringa vinstintresset mera i samklang med samhällsekonominns krav än med moraliska värderingar av socialistiskt eller kristet slag. Många av Sveriges ekonomiska problem borde kunna lösas om det blev allmänt accepterat att företagen fick gå med vinst i alla delar av sin verksamhet.

Lämpliga åtgärder

Sveriges i dag allvarligaste problem är näringslivets svaga internationella konkurrenskraft. Att inte detta problem har kunnat lösas långt tidigare beror på att politikerna varit rädda för att vidta ekonomisk-politiska åtgärder som alltför mycket skulle ha ökat vinsterna. I praktiken har devalveringarna och borttagandet av den allmänna arbetsgivaravgiften bara förhindrat en ytterligare vinstförsämring. Denna ovilja att acceptera rimliga vinster har varit till skada för Sverige och vi alla har för detta fått betala stora uppoffringar i form av utebliven produktion och import samt i form av arbetslöshet och konstgjord sysselsättning.

En stor del av inflationen i Sverige beror också på att man på löntagarorganisationernas sida vill undvika större vinster i företagen. Så fort man tror att vinsterna skall öka – tex genom prisstegringar på världsmarknaden – begär man löneökningar som skall eliminera vinsterna. Följden blir att kostnadsökningarna i Sverige blir långt större än produktivitetsökningen med sk kostnadsinflation som följd.

Problemet med ungdomsarbetslösheten skulle kunna lösas om företagen kunde vinna på att anställa ungdomar. Detta skulle kunna ordnas genom att en del av arbetsgivaravgifterna omfördelades från personer under 25 år till den övriga arbetskraften.

Även de regionalpolitiska problemen skulle kunna lösas genom högre vinster. En sänkning av arbetsgivaravgifterna med tex 10 procent i det inre stödområdet skulle göra företagen där mer lönsamma. Och alla undersökningar visar att det är de mest vinstgivande företagen som ökar sin sysselsättning.

Om vinstutsikterna generellt kunde förbättras i Sverige skulle investeringar och produktion kunna komma igång igen. Med så dålig lönsamhet som företagen haft de senaste åren är det inte underligt att investeringarna har sjunkit. Det har funnits en brist på nya projekt som ibland har lett till att politikerna trott att det skulle ha funnits en brist på kapital. Men så fort vinsterna ökar kommer det att finnas mer riskvilligt kapital att satsa på de nya projekten eftersom större delar av vinsterna sparas i företagen och används till nyinvesteringar. Det behövs inget tvångssparande i löntagarfonder om vinsterna får öka.

Trots att skatterna på kapitalägandet är så höga att det inte finns något mer att ta, kommer man från socialistiskt håll ändå att försöka hävda att de nu ökande vinsterna hamnar i "kapitalägarnas fickor" som om det inte finns några skatter alls. Men om insikten spred sig att vinst inte är något negativt skulle utrymme saknas för socialismens dirigeringsidéer.